

KS. KONRAD SULMIRSKI

Akademia Katolicka w Warszawie

<https://orcid.org/0009-0002-3663-2432>

WYBRANE ASPEKTY DOGMATYCZNEJ OBECNOŚCI JEZUSA CHRYSTUSA W OFIERZE EUCHARYSTYCZNEJ

Oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni aż do
skończenia świata (Mt 28,20).

WSTĘP

Sobór Watykański II określa Eucharystię mianem „sakramentu wiary”¹. O ile teologia wschodnia już dawno zaniechała prób wyjaśnienia problemu obecności Chrystusa w postaciach eucharystycznych, o tyle na Zachodzie uczeni katolicyści wciąż próbują – na ile to możliwe – wyjaśnić znaczenie, sens i implikacje logiów „to jest Ciało moje” oraz „to jest moja Krew Przymierza”.

Od momentu swego Wniebowstąpienia Chrystus pozostaje obecny w różnych „miejscach”, a mianowicie w: a. Kościele, b. sakramentach, c. zgromadzeniu religijnym, d. wspólnocie wierzących, e. swoim Słowie, f. głoszonym Słowie Bożym, g. urządach, h. charyzmatach, i. cnotach teologicznych, j. cnotach moralnych, k. aktach liturgicznych, l. aktach paraliturgicznych, m. pobożności, n. dziełach i czynach chrześcijańskich, o. mistyce, p. znoszeniu krzyża, r. szukaniu najgłębszych tematów życia,

¹ SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, Watykan 1965, 38.

s. pracy ludzkiej. Ten cały (otwarty zresztą) „alfabet” miejsc obecności Zbawiciela w świecie odnaleźć można w nauczaniu Soboru Watykańskiego II oraz teologów takich jak P. Teilhard de Chardin, S. Nagy, A. Szafrński, M. Rusecki, C. Rychlicki czy W. Kowalik².

Nie ma jednak drugiej tak realnej, pełnej i bezpośredniej obecności Chrystusa, która dorównywałaby tej w szczególnej obecności w Najświętszym Sakramencie. Celem niniejszego opracowania jest pochylenie się nad katolickimi próbami wyjaśnienia rozmaitych aspektów tej obecności.

WPROWADZENIE

Katolicka sakramentologia co do zasady rozpatruje Eucharystię w trzech aspektach: a. ofiarniczym, b. sakramentalnym, c. obecności Drugiej Osoby Boskiej w konsekrowanych postaciach³.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. określa ją mianem „najbardziej czcigodnego sakramentu”, wskazując jednocześnie na wymienione wyżej aspekty oraz upatrując w niej źródło życia i wzrostu Kościoła. Idąc za nauką Soboru Watykańskiego II⁴ – pojmując ją jako źródło, ale i szczyt całego kultu i życia chrześcijańskiego, element konstytuujący mistyczne Ciało Chrystusa (KPK, kan. 897)⁵.

Vaticanum II dostrzega w Najświętszym Sakramencie dar, w który Jezus – odchodząc z tego świata – uposażył swoją Oblubienicę, tj. Kościół. Dar ten jest mistyczną „uczta paschalną”, w której wierni spożywają samego Chrystusa, uczta, z której wypływają jedność, miłość oraz miłosierdzie⁶. Eucharystia, do której zmierzają wszystkie inne

² C. BARTNIK, *Dogmatyka katolicka*, t. 2., Lublin 2012, 682.

³ Tamże.

⁴ SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, Watykan 1964, 11.

⁵ P. MAJER (red.), *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego*, Kraków 2011, 680. Cf.: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich*, Lublin 2002, kan. 698. Cf. także: KONGREGACJA DS. KULTU BOŻEGO I DISCYPLINY SAKRAMENTÓW, *Redemptionis Sacramentum*, Watykan 2004, 1.

⁶ SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, Watykan 1963, 47.

sakramenty i posługi, skupia w sobie całe duchowe dobro Kościoła, a mianowicie Chrystusa⁷.

Katechizm Kościoła Katolickiego zwraca uwagę, że Najświętszy Sakrament, jako szczyt działania Bożego i równocześnie szczyt kultu ludzkiego dokonującego się przez Ducha Świętego „oznacza i urzeczywistnia komunie życia z Bogiem i jedność Ludu Bożego, przez które Kościół jest sobą”⁸.

Istotą Eucharystii są chleb i wino, stające się dzięki epiklezie i słowom konsekracji prawdziwie ciałem i krwią Zbawiciela. Można zatem powiedzieć, że Najświętsza Ofiara to nic innego jak aktualizacja Osoby Chrystusa i Jego zbawczych, odkupieńczych oraz chwalebnych misterii, do których zaliczyć należy w szczególności: Wcielenie i Objawienie Ojca, Misterium Paschalne oraz Zesłanie Ducha Świętego (ostatnie z nich ma znaczenie typowo eklezjotwórcze⁹). W sakramencie następuje uobecnienie ekonomii trynitarnej, mając charakter zbawczy w zgromadzeniu dostrzegającym w Chrystusie samego Boga¹⁰.

Cofając się do samego początku historii Eucharystii (zwanej jeszcze w pierwotnym Kościele „łamaniem chleba”), zauważyć trzeba, że bezpośrednio po swoim Zmartwychwstaniu Jezus uczynił z niej „znak rozpoznawczy” oraz rekapitulację dzieła odkupienia (cf. Łk 24,30-31). Poglądy protestanckie, jakoby Ostatnia Wieczerza rozumiana na sposób soteryjny i mesjański faktycznie nigdy nie miała miejsca, lecz została w kluczu Paschy redempcyjnej zreinterpretowana przez uczniów dopiero w świetle wiary popaschalnej (i tak wpisana w księgi Nowego Testamentu), należy uznać za ahistoryczne, antymisteryjne, a nawet ariańskie czy sekularystyczne. W świetle świadomości eucharystycznej

⁷ SOBÓR WATYKAŃSKI II, Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis*, Watykan 1965, 45.

⁸ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, 1325. Cf. także: KONGREGACJA DS. OBRZĘDÓW, *Eucharisticum mysterium*, Watykan 1967, 6.

⁹ Eklezjotwórczy wymiar Eucharystii wyraża także zamysł kan. 906 Kodeksu Prawa Kanonicznego.

¹⁰ C. BARTNIK, *Dogmatyka...*, dz. cyt., 683; M. KASZOWSKI, „Eucharystia”, w: *Słownik zagadnień omawianych w „Katechizmie Kościoła Katolickiego”* (online – dostęp 20.10.2014 r.)

Apostołów i pierwszych wspólnot Eucharystia zawsze postrzegana była jako świadome i celowe dzieło samego Jezusa¹¹.

Wszystko to, co wiemy o Eucharystii z opisów nowotestamentalnych opiera się na pierwotnej tradycji (według W. Beinerta i G. Kocha datowanej na 35 r.), rozwiniętej w tradycję antiocheńską (spisaną przez św. Pawła w 1 Kor w 55. r. oraz przez św. Łukasza ok. 90 r.), a następnie – ok. 40 r. – w tradycję jerozolimską (utrwaloną przez św. Marka ok 70 r. i św. Mateusza ok. 80 r.)¹². Tradycja jerozolimską w Ciele widziała Jezusa i Jego dzieło, w Krwi zaś ofiarę i odkupienie, także w perspektywie Królestwa Bożego. Tradycja antiocheńska została natomiast zrehabilitowana w perspektywie paruzji, odkupieńczej, z zastosowaniem paralelizmów i z naciskiem na powtarzalność czynności. Wszystkie teksty ewangeliczne zachowały jej główne elementy. Zwrot Chrystusa „to jest Ciało/Krew moje/a” nigdy nie zostały zastąpione słowami „to jest ciało Pana” tudzież podobnymi, nawet pomimo formowania się tradycji w różnych miejscach. Stanowi to niejako dowód na bezpośrednie ustanowienie Najświętszej Ofiary przez Chrystusa¹³.

Podejmując temat genezy Sakramentu Ciała i Krwi Chrystusa należy pamiętać o rozróżnieniu na genezę sakramentu jako takiego oraz na genezę obrzędu (można używać tu określenia szata liturgiczna jako synonimu obrzędu). W głównej mierze liturgia eucharystyczna wywodzi się z idei paschy żydowskiej. W aspekcie eklezjalnym i obrzędowym wyprowadza się również z modlitwy dziękczynnej po posiłku Birkat ha-Mazon¹⁴. Polegała ona na uwielbieniu Boga przez błogosławieństwo (por. błogosławieństwo chleba i wina), dziękczynieniu (por. modlitwa dziękczynna Chrystusa i odkupienie) oraz prośby za Jerozolimą (por. zaproszenie na ucztę oraz modlitwa za Kościoł). Należy jednak zastrzec,

¹¹ C. BARTNIK, *Dogmatyka...*, dz. cyt., 684. Tenże, *Chleb życia*, Lublin 1987. Taką samą myśl wyrażają kan. 899 § 1 oraz kan. 904 Kodeksu Prawa Kanonicznego.

¹² P. BENOIT, „Eucharystia”. w: *Słownik Teologii Biblijnej*, Poznań-Warszawa 1973. 265-266; X. LÉON-DUFOUR, „Sharing the Eucharistic Bread. The Witness of the New Testament”, M. O’CONNELL (przekład z j. franc.), Nowy Jork/Mahwah, 1987, 117n.

¹³ C. BARTNIK, *Dogmatyka...*, dz. cyt., 684-685. Cf.: C. BARTNIK, *Chleb...*, dz. cyt. Cf. również: JAN PAWEŁ II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, Watykan 2003, 11-20.

¹⁴ D. HEDERGARD, R. SEDER, *Amram Gaon.*, Lund 1951; L. BOUYER, *Eucharist. Theology and Spirituality of the Eucharistic Prayer*, Notre Dame – Indiana 1968, 484.

że Eucharystia jest obrzędem Mesjasza, który odegrał go bardziej całym swoim życiem i Osobą, niż jednym tylko wydarzeniem Ostatniej Wieczerzy¹⁵.

OBECNOŚĆ CHRYSTUSA W EUCHARYSTII – W OGÓLNOŚCI

Fakt obecności Chrystusa w Ofierze eucharystycznej może być interpretowany trojako: 1. symbolicznie, 2. realistycznie, 3. syntetycznie.

Jeżeli chodzi o interpretację symboliczną, należy zauważyć, że u wczesnych ojców Kościoła (np. św. Ignacy Antiocheński, Tertulian, św. Ireneusz z Lyonu) występowała jedynie mało doprecyzowana wiara w jakąś szczególną obecność Jezusa podczas Łamania Chleba. Św. Augustyn widział w obrzędzie tym znak Chrystusa i Jego Ciała Mistycznego, nie przecząc jednak realnej Jego obecności w konsekrowanych chlebie i winie. Interpretacja symboliczna zyskała dużą popularność w Kościele zachodnim w IX w., zaś u żyjącego w XI w. Berengariusza z Tours przybrała postać skrajną, wedle której zmiana w momencie konsekracji jest jedynie duchowa i sakralna (nie zaś realna)¹⁶.

O ile interpretacja symboliczna na przestrzeni dziejów pozostawała raczej marginalną, o tyle większą popularność zdobyła interpretacja realistyczna, oparta na antiocheńskiej szkole inkarnacyjnej, ukształtowana w V w. na Wschodzie jako tzw. teoria inpanacji¹⁷ lub konsustancjacji (współistnienie chleba i Ciała). W uproszczeniu widzi ona „wcielenie się” Ciała w chleb, na wzór wcielenia Logosu w Ciałło. Zjednoczenie dwóch natur: chleba i Ciała analogiczne jest do unii hipostatycznej. Pogląd taki głosili ojcowie tacy jak Teodoret z Cyru czy Rabulas z Edessy.

¹⁵ Wraz ze zmierzchem czasów apostoelskich Najświętsza Ofiara została oddzielona obrzędowo od agapy (m.in. w związku z uwagami św. Pawła wyrażonymi w 1 Kor 11,21). Z żydowskich korzeni wyłoniły się w późniejszych wiekach cztery typy modlitw eucharystycznych: wschodniosyryjska (cf. *Didache*), zachodniosyryjska (św. Jakub, św. Jan Chryzostom, św. Cyryl Jerozolimski), aleksandryjska (św. Marek, św. Cyryl Jerozolimski) i rzymska, w której epikleza ma miejsce przed przeistoczeniem, inaczej niż w rytach wschodnich, gdzie następuje już po nim. C. BARTNIK, *Dogmatyka...*, dz. cyt., 686-687.

¹⁶ Tamże, 688.

¹⁷ Teoria inpanacji, czyli teoria „wchlebiania” ma swoje źródło na Wschodzie.

Zachodnim wariantem interpretacji realistycznej była zapoczątkowująca tzw. kierunek metaboliczny teoria przemiany (*transsubstantiatio*) autorstwa św. Ambrożego, wedle której na mocy słów Zbawiciela dochodzi do immanentnej przemiany chleba i wina w Ciało i Krew. Św. Leon Wielki, popierając mocno Ambrożego, podkreślał, że historia Jezusa jest przedmiotem codziennego doświadczenia dzięki Eucharystii¹⁸.

Teoria przemiany została rozwinięta przez Guitmunda z Aversy i Lanfranca z Pawii w kontrze do Berengariusza z Tours. Stanowiła ona podwaliny pod ukształtowaną w XII w. teorię transsubstancjacji (*substantialiter transmutata*). Należy tu mocno zaznaczyć (idąc za soborem laterańskim oraz teologami takimi jak J. Geiselmann, J. Betz czy H. Bourgeois oraz na gruncie polskim E. Ozorowski i J. Tyrawa), że teoria przemiany zakłada obecność ontyczną i metafizyczną, nie jest natomiast jakąś przemianą chemiczną albo tym bardziej magiczną¹⁹.

Teoria przemiany substancjalnej stała się przedmiotem różnicy pomiędzy Kościołem katolickim a nurtami reformacyjnymi²⁰. Sobór Trydencki wyraźnie zaznaczył, że w Eucharystii Ciało i Krew, dusza i bóstwo Chrystusa obecne są 1. prawdziwie (*vere*), 2. realnie (*realiter*), 3. substancjalnie (*substantialiter*). Określenia te nie były przypadkowe, gdyż za każdym z nich kryła się konieczność przeciwstawienia błędnym doktrynom. „Prawdziwie” to zaprzeczenie obecności Chrystusa jedynie na sposób symboliczny (Ulrich Zwingli). „Realnie” przeciwstawia się koncepcji upatrującej w chlebie jedynie obraz Ciała, w dodatku względny, niereczywisty, lecz obecny w wierze duchowej (Johann Oekolampadius). „Substancjalnie” zaprzecza zaś nauczaniu, jakoby Jezus obecny był w sakramencie nie na sposób ontyczny, a jedynie poprzez swą moc (Jan Kawin). J. Tyrawa zauważa ponadto, że nauczanie Soboru uzupełnił o aspekt historiozbawczy Wojciech Nowopoleczyk – teolog polski tamtych czasów – dodając określenia *naturaliter* (obecność

¹⁸ Tamże, 688-689.

¹⁹ Tamże, 689.

²⁰ Wielu reformatorów obstawało za interpretacją symboliczną. Marcin Luter z kolei był zwolennikiem interpretacji inpanistycznej, jednakże z ograniczeniem do czasu trwania obrzędu.

w drodze natury, nie cudu) i *corporaliter* (docześnie, nie zaś jedynie eschatologicznie)²¹.

Próbę pogodzenia obecnych w Kościele interpretacji symbolicznej i realistycznej podjął Sobór Watykański II wychodząc z koncepcją interpretacji syntetycznej. Zakłada ona substancjalną obecność Chrystusa w Eucharystii oraz obecność przez znak (*per memoriam*)²². Interpretacja ta została przyjęta przez Pawła VI²³. Współcześnie Katechizm Kościoła Katolickiego z jednej strony wydaje się również podzielać tę interpretację, jednakże – jak zauważa ks. C. Bartnik – być może zbyt mocno podkreśla on perspektywę pamiątki, przez co nawet przy zawartym wyjaśnieniu co ona oznacza, w jego opinii przechyła się nieco w stronę interpretacji symbolicznej²⁴.

Rozpatrując od strony teologicznej obecność realistyczną Chrystusa w Najświętszej Ofierze należy zauważyć, że choć ma ona bezspornie wymiar duchowy, połączona jest jednakże z rzeczywistością materialną w odniesieniu tak do chleba i wina, jak i do człowieka, który je przyjmuje. Można powiedzieć, że jest to obecność pełna, tzn. pełnoosobowa (więc i duchowa). Nie można jej rozumieć jednakże „fizycystycznie”, a więc niedopuszczalne byłoby stwierdzenie, że Jezus występuje w Najświętszym Sakramencie przestrzennie czy w ogóle zgodnie z prawami przyrody. I choć postaci eucharystyczne podlegają prawom fizyki, Chrystus nie istnieje w Eucharystii „historycznie”, podlegając czasowi i przestrzeni. Nie można więc powiedzieć, że konsekracja to jakby ściągnięcie Go z Nieba albo też „uchwycenie” a jakimś momencie Jego ziemskiego życia. Ciało Chrystusa nie może być analizowane chemicznie, biologicznie, zaś spożywanie go nie jest spożywaniem w rozumieniu posilania się zwykłym pokarmem (czynność fizjologiczna). Personalna obecność Jezusa przekracza wszelkie naturalne sposoby występowania i jest pełna w najwyższym znaczeniu tego słowa²⁵.

²¹ Tamże. Cf. kan. 899 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego.

²² SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Sacrosanctum...*, dz. cyt., 7, 47.

²³ PAWEŁ VI, Encyklika *Mysterium fidei*, Watykan 1965.

²⁴ C. BARTNIK, *Dogmatyka...*, dz. cyt., 689-690. Cf.: KKK 1358, 1363, 1409, a także 1341-1372.

²⁵ Tamże, 690-691.

Kolejnym pytaniem, które rodzi się podczas badania tematu obecności Jezusa w Najświętszej Ofierze jest to, z „jakim” Jezusem mamy do czynienia? Tzn. czy jest tam obecny historyczny Jezus z Nazaretu czy też Jezus uwielbiony?

Zwolennikami koncepcji upatrującej uobecnienie w Eucharystii całości życia Jezusa (od wcielenia, przez nauczanie aż po Misterium Paschalne) byli m.in. Y. Congar, O. Casel czy I. Różycki. Argumentowali oni ją faktem, że cała liturgia uobecnia życie Chrystusa i jest niejako jego przedłużeniem, a dokonuje się to dzięki tajemniczemu działaniu Ducha Świętego.

Większość teologów (m.in. M. de la Taille, L. Ott, E. Ozorowski, R. Mroziuk) uznaje jednak, że w Najświętszym Sakramencie obecny jest Chrystus wywyższony, niezależny od historii, żyjący w wieczności. Konsekracja to moment zstąpienia Chrystusa z nieba na ziemię w ciele uwielbionym, zmartwychwstałym. To ostatecznie zstąpienie całej Trójcy Przenajświętszej. Mniej entuzjastycznym, a zarazem zaskakującym jest wynikający z tego fakt, że ziemską historią Jezusa z Nazaretu, pozostawiwszy trwałe skutki w ekonomii zbawczej, przeminęła bezpowrotnie...²⁶

Niezależnie od powyższego, osobną kwestią pozostaje zakres uobecniania się tajemnicy Jezusa w Najświętszej Ofierze. Kościół łaciński akcent stawia na obecność męki i śmierci, co ma współgrać z ideą Eucharystii jako ofiary. Na Wschodzie mocno zaś akcentuje się tajemnicę zmartwychwstania (a także inne tajemnice z życia Mesjasza). *Vaticanum II* łączy oba nurty, definiując Eucharystię jako „pamiętkę męki i zmartwychwstania [Chrystusa]”²⁷.

Zdaniem ks. C. Bartnika, biorąc pod uwagę, że Duch Święty jest Dokonawcą dzieła odkupienia (cf. J 15,26; Dz 2,33; Rz 8,9), także wydarzenie Pięćdziesiątnicy zasługuje na włączenie do uobecnianego

²⁶ Tamże, 691-692.

²⁷ SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Sacrocautum...*, dz. cyt., 6, 47; cf.: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Gaudium...*, dz. cyt., 38.

w Eucharystii Misterium Paschalnego. Nie można bowiem rozpatrywać Jezusa z oderwaniu od Ducha Świętego, który jest wszak Jego Duchem²⁸.

Spoglądając pod różnym kątem na sposoby i zakresy uobecniania się Zbawiciela w sakramencie, zasadnym wydaje się dokonanie ich ostatecznej syntezy w duchu personalistycznym. Skoro człowieczeństwo i Bóstwo (tak dawniej jak i obecnie) stanowią jedną Osobę, tak w Eucharystii Chrystus obecny jest jako wcielony i historyczny, a równocześnie uwielbiony i zmartwychwstały. Całe życie Jezusa od wcielenia aż po Misterium Paschalne uwieńczone Pięćdziesiątnicą jest obecne w sakramencie i oznacza wszystko to, co ponadczasowe, a więc chociażby Bóstwo, Ducha Świętego, łaskę czy Ciało Mistyczne²⁹. Jedno nie może istnieć bez drugiego, gdyż skutkowałoby swego rodzaju „rozerwaniem” Osoby Chrystusa.

Powyższą jedność zdaje się potwierdzać wypracowana na soborze konstancjańskim (XV w.) nauka o konkomitancji, stojąca w opozycji do utrakwizmu³⁰ głoszonego przez Jana Husa czy Johna Wyclifa. Konkomitancja zakłada, że w Eucharystii Chrystus obecny jest „*totus et integer*” w Ciele, Krwi, Duszy i Bóstwie w każdej z postaci osobno. Ciało Chrystusa dodatkowo należy pojmować szeroko: jako człowieczeństwo ziemskie i niebiańskie, historyczne i wieczne. Wiążąc przeciwieństwa zawiera w sobie całą rzeczywistość Boga-Człowieka. Komunia święta jest zatem transcendentnym spotkaniem Osoby Boga z osobą człowieka³¹. Komunia pod jedną postacią Ciała nie jest zatem w żaden sposób „wybrakowana” czy mniej pełna.

W Kościele łacińskim udziela się komunii zwykle jedynie pod postacią chleba ze względów praktycznych i pastoralnych (przede wszystkim chodzi tu o ograniczenie ryzyka rozlania Krwi Pańskiej). Jest to w pełni

²⁸ Dzięki temu – według ks. C. Bartnika – istnieją podstawy do łączenia sakramentologia z pneumatologią oraz eklezjologią.

²⁹ C. BARTNIK, *Dogmatyka...*, dz. cyt., 692.

³⁰ Utrakwiści, inaczej kalikstyni (łac. *calix* „kielich”) – określenie husytów, później umiarkowany ich odłam. Domagali się wprowadzenia powszechnej Komunii pod dwiema postaciami (*sub utraque specie*) – stąd nazwa. Cf. „Utrakwiści”, w: Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3991951> (dostęp 2.10.2024 r.).

³¹ C. BARTNIK, *Dogmatyka...*, dz. cyt., 694.

uprawnione z uwagi chociażby na rozwijające naukę, o której wyżej stwierdzenie Soboru Trydenckiego (sesja XXI), iż Chrystus w sposób pełny i doskonały obecny jest w każdej postaci konsekrowanej. Sobór Watykański II opowiedział się jednak za przywróceniem Komunii pod dwiema postaciami „dla pełniejszego wyrazu ze względu na wymowę znaku”³². Na chwilę obecną regułą jest przyjmowanie komunii przez wiernych pod jedną postacią, od której istnieje wiele wyjątków regulowanych przez odpowiednie przepisy liturgiczne.

ŹRÓDŁA OBECNOŚCI CHRYSTUSA W EUCHARYSTII

Wśród kilku teorii podejmujących próbę wyjaśnienia obecności Chrystusa w Najświętszym Sakramencie naczelne miejsce w nauczaniu katolickim zajmuje teoria transsubstancjacji.

Jej opracowanie zawdzięcza Kościół katolicki Guitmudowi z Aversy, zaś podwaliny pod jej powstanie – św. Ambrożemu. Ostatecznie została przyjęta jako oficjalne nauczanie Magisterium przez Sobór Laterański IV oraz potwierdzona przez Sobór Trydencki. Termin *transsubstantiatio* utrzymywał się jako jedyny w powszechnym użyciu aż do XX w., gdy został zrównany (zapewne dla uniknięcia ciągłego korzystania z arystotelesowskiej metafizyki) z określeniem *naturae elementorum conversio*³³ przez Vaticanum II³⁴.

Poprawne zrozumienie niniejszej teorii wymaga przyjęcia rozróżnienia materii na substancję i przypadłość³⁵, rozumianych analogicznie do tych zawartych w metafizyce Stagiryty. Transsubstancjacja bowiem, a więc „przeistoczenie”, oznacza zamianę substancji (nie przypadłości) chleba i wina, w znaku liturgicznym, w substancję (istotę³⁶) Ciała i Krwi

³² Cf. komentarz w: P. MAJER (RED.), *Codex...*, dz. cyt., 700-701; SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Sacrosanctum...*, dz. cyt., 55.

³³ Po polsku: „przemiana elementów przyrody”.

³⁴ SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Gaudium...*, dz. cyt., 38. Cf.: C. BARTNIK, *Dogmatyka...*, dz. cyt., 694.

³⁵ Przypadłości (*accidentia*) to np. kolor, zapach, wygląd, temperatura czy smak. Akwinata twierdzi, że nie są to jedynie subiektywne odczucia, lecz rzeczywiste cechy podtrzymywane Boską mocą po przeistoczeniu.

³⁶ Polski termin w rzeczywistości nie operuje słowem substancja, lecz „istota”.

Jezusa Chrystusa (i w efekcie w Osobę Jezusa Chrystusa, na zasadzie współtowarzyszenia³⁷). Znak liturgiczny to szczególnie epikleza oraz słowa bezpośrednio ustalone przez Chrystusa³⁸ na mocy Jego wolnej decyzji, wypowiedziane przez kapłana *in persona Christi* nad chlebem i winem³⁹.

Konsekwencją teorii transsubstancjacji są teorie pochodne, które mają za zadanie ją tłumaczyć. Jedną z nich jest teoria *annihilatio* (unicestwienia), głoszona przez Jana Duns Szkota, wedle której chleb i wino są „unicestwiane”, tj. przestają istnieć. W ich miejsce „wchodzą” substancje Ciała i Krwi Pańskiej. Inną jest – wypracowana przez św. Tomasza – teoria *conversio* (przemiany), a więc pogląd, jakoby chleb i wino traciły związek ze swą substancją dotychczasową, zaś zyskiwały go z nową. Jako trzecią wyszczególnić trzeba by *adductio* (doprowadzenie) – autorstwa R. Bellarmina – a więc ideę niejako „doprowadzenia” Jezusa do postaci chleba i wina. Wedle niej Ciała Pańskie wchodzi w kontakt z przestrzenią i ciałem ludzkim i podtrzymuje dotychczasowe przyпадłości, których substancja zaniknęła. Interesujący pogląd F. Suáreza o *reproductio* (odtworzeniu) głosi, że Ciała podlega jedynie odtworzeniu w postaciach eucharystycznych, gdyż jako istniejące uprzednio, nie może ulec „powiększeniu” czy „pomnożeniu”. Z kolei ks. C. Bartnik jest zdania, że postaci chleba i wina stają się przestrzenią absolutyzującej i przekraczającej ich byt osobowej obecności Jezusa.

³⁷ Współtowarzyszenie (*concomitantia*) oznacza, że w postaciach eucharystycznych obecny jest cały Chrystus – z duszą i ciałem. Bóstwo Chrystusa jest obecne dzięki unii hipostatycznej, zaś pewien związek z Trójcą Przenajświętszą (nie wprost cała Jej obecność! – jak niekiedy chcieliby, w duchu pneumatologicznym, teologowie wschodni) dzięki współprzenikaniu (*circumincessio*).

³⁸ Swego czasu wywiązał się spór pomiędzy Kościołem wschodnim i zachodnim odnośnie do słów konstytuujących transsubstancjację, a mianowicie: czy są nimi słowa epiklezy czy też biblijne słowa Chrystusa? Wydaje się, że właściwym będzie stanowisko syntetyczne, łączące oba poglądy.

³⁹ Cf.: Tamże, 694-695. Co do konieczności wypowiedzenia słów konsekracji przez ważnie wyświęconego kapłana (nie zaś np. świeckiego delegata Kościoła, w myśl chociażby teologii wyzwolenia): SOBÓR FLORENCKI, *Dekret dla Ormian*, Florencja 1439; KONGREGACJA NAUKI WIARY, *List Sacerdotium ministeriale*, w: *Acta Apostolicae Sedis* 75 (1983) 1001-1009; JAN PAWEŁ II, *Ecclesia...*, dz. cyt., 10.

Teoria transsubstancjacji nie implikuje obecności Chrystusa w wymiarze czasoprzestrzennym, lecz misteryjnym i sakramentalnym. Oznacza to m.in., że Ciała Pańskie, pomimo obecności postaci eucharystycznych w różnych miejscach geograficznych jednocześnie nie ulega zwielokrotnieniu ani przemieszczeniu pomimo ich przemieszania. Oznacza natomiast, że Chrystus obecny jest tak długo, jak zachowane są postaci, a nie jedynie w czasie czynności liturgicznej bądź spożywania (teologia protestancka)⁴⁰.

W latach 60' XX w. w Holandii dwóch teologów: P. Schoonberg SJ oraz E. Schillebeeckx OP, pracujący w nurcie fenomenologicznym, opracowali dwa nowe terminy mające być – w swoim zamyśle – konkurencyjne względem *transsubstantiatio*, a zwracające uwagę na wieloznaczności i różnorodność funkcjonalności przedmiotów. Były nimi: *transsignificatio* (transygnifikacja) oraz *transfinalizatio* (transfinalizacja). Pierwszy termin oznacza przemianę znaczeniową – to, co było świeckie („spożywcze”), staje się święte. Drugie wyraża zmianę celu – to, co służyłoby normalnie do posilenia się, teraz daje człowiekowi „siłę zbawczą”. W postaciach eucharystycznych teoria widzi dar Boży i zarazem realną, ukierunkowaną na człowieka, obecność Chrystusa oraz uobecnienie Ofiary na krzyżu. Teorie transygnifikacji oraz transfinalizacji zostały uznane przez papieża Pawła VI jako pomocne w zrozumieniu nauki o przeistoczeniu, lecz niewystarczające (stąd konieczność traktowania ich jedynie jako uzupełnienia nauki o transsubstancjacji)⁴¹:

„Po dokonanym przeistoczeniu postaci chleba i wina nabierają nowego bez wątpienia znaczenia i nowego zadania, ponieważ nie są już pospolitym chlebem i pospolitym napojem, lecz znakiem rzeczy świętej i znakiem duchowego pokarmu; ale dlatego przybierają nowe znaczenie

⁴⁰ C. BARTNIK, *Dogmatyka...*, dz. cyt., 695-697.

⁴¹ PAWEŁ VI, *Mysterium...*, dz. cyt., 8-9. Papież cytuje czwartą katechezę mistagogiczną św. Cyryla Jerozolimskiego: „*Pouczony o tym i pelen niezachwianej wiary, że to, co się zdaje być chlebem, nie jest chlebem, chociaż takie wrażenie daje smak, lecz ciałem Chrystusa, a co się zdaje być winem, nie jest winem, choć się tak smakowi wydaje, ale krwią Chrystusa umocnij serce twoje,żywając ten chleb jako duchowy i rozwesel oblicze twej duszy*” – cf. CYRYL JEROZOLIMSKI, „*Katecheza mystagogiczna*” 22,9, w: *Patrologiae Cursus Completus*, Paryż, 33, 1103. Paweł VI powtórzył to nauczanie trzy lata później, w 1968 r. w uroczystym *Wyznaniu wiary Ludu Bożego*.

i nowy cel, że zawierają nową „rzeczywistość”, którą słusznie nazywamy ontologiczną. Pod wspomnianymi bowiem postaciami nie kryje się już to, co było przedtem, lecz coś zupełnie innego, a to nie tylko ze względu na przeświadczenie wiary Kościoła, ale w rzeczy samej, ponieważ po przemianie substancji, czyli istoty chleba i wina w ciało i krew Chrystusa, nie pozostaje już nic z chleba i wina poza samymi postaciami, pod którymi przebywa Chrystus cały i nieuszczuplony, w swej fizycznej „rzeczywistości”, obecny nawet ciałem, chociaż nie w ten sam sposób, w jaki ciała są umiejscowione w przestrzeni”.

Egzystencjalistyczna teologia katolicka wypracowała także – za pośrednictwem A. Hulsbocha – jeszcze jeden pogląd wart odnotowania, a mianowicie teorię trasentacji (*transentiatio*). O ile ontologia klasyczna zajmowała się bytem jako bytem, o tyle dzisiaj na warsztat brane jest częściej „bycie” empiryczne. Przemiana sakramentalna może być tutaj postrzegana zatem jako zamiana „bycia chleba” w „bycie Chrystusa”. Należy zauważyć, że w tym duchu, unikając odniesienia się do transsubstancjacji, wypowiedział się Sobór Watykański II⁴².

Ostatecznie, w odniesieniu do wszystkich wymienionych tutaj teorii, trzeba przyjąć, że Eucharystia jest miejscem i zarazem sposobem pełnej i realnej obecności całej Osoby Jezusa Chrystusa, dzięki której osoba ludzka otrzymuje najbardziej pełną jak to tylko możliwe relację z Osobą Boską.

ZAKOŃCZENIE

Eucharystia to sakrament ustanowiony bezpośrednio przez Chrystusa, wyłącznie z Jego własnej woli, celem realnego i osobowego ofiarowania siebie ludziom zgromadzonym we wspólnocie kościelnej. Jego tajemnicza obecność może być interpretowana na trzy sposoby: symboliczny, realistyczny oraz stanowiący chyba najwłaściwsze obecnie podejście syntetyczny. Ważne jest, aby ostatecznie patrzeć na tę obecność personalistycznie, tzn. jako udzielanie się całej Osoby Chrystusa.

⁴² SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Gaudium...*, dz. cyt., 38.

Wśród teorii tłumaczących zachodzenie sakramentalnego uobecniania się należy wyróżnić w pierwszym rzędzie wywodzącą się ze scholastyki transsubstancjację (i obecnie transesencjację) oraz transfinalizację i transignifikację jako teorie pomocnicze.

Wydaje się, że temat, choć podejmowany wciąż przez uczonych Kościoła zachodniego oraz Magisterium – wymaga dalszego zgłębienia, zwłaszcza w obliczu obecnych wyzwań katechetycznych i pastoralnych. Z całą pewnością ciekawym zagadnieniem byłoby również zgłębienie – pomimo małej ilości wypowiedzi naukowych czy doktrynalnych – rozumienie zagadnień tutaj podejmowanych w Kościołach wschodnich.

BIBLIOGRAFIA

- BARTNIK C., *Chleb życia*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 1987.
- BARTNIK C., *Dogmatyka katolicka*, t. 2., Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012.
- BENEDYKT XVI, Adhortacja Apostolska *Sacramentum Caritatis*, Watykan: Libreria Editrice Vaticana, 2007.
- BENOIT P., „Eucharystia”. w: *Słownik Teologii Biblijnej*, Poznań-Warszawa: Pallottinum, 1973.
- Biblia Jerozolimska*, Poznań: Pallottinum, 2006.
- BOUYER L., *Eucharist. Theology and Spirituality of the Eucharistic Prayer*, Notre Dame – Indiana: University of Notre Dame Press, 1968.
- CYRYL JEROZOLIMSKI, „Katecheza mystagogiczna” 22, 9, w: *Patrologiae Cursus Completus*, Paryż, 33, 1103.
- Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3991951> (dostęp 2.09.2024 r.).
- HEDERGARD D., SEDER R., *Amram Gaon*, Lund: Hedegard 1951.
- JAN PAWEŁ II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, Watykan: Libreria Editrice Vaticana, 2003.
- KASZOWSKI M., „Eucharystia”, w: *Słownik zagadnień omawianych w „Katechizmie Kościoła Katolickiego”* (online – dostęp 20.10.2014 r.).
- Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich*, Lublin 2002.
- KONGREGACJA DS. KULTU BOŻEGO I DYSCYPLINY SAKRAMENTÓW, *Redemptionis Sacramentum*, Watykan: Libreria Editrice Vaticana, 2004.
- KONGREGACJA DS. OBRZĘDÓW, *Eucharisticum mysterium*, Watykan: Libreria Editrice Vaticana, 1967.
- KONGREGACJA NAUKI WIARY, List *Sacerdotium ministeriale*, w: *Acta Apostolicae Sedis* 75 (1983) 1001-1009.

- LÉON-DUFOUR X., „*Sharing the Eucharistic Bread. The Witness of the New Testament*”, O’CONNELL M. J. (przekład z j. franc.), Nowy Jork/Mahwah: Paulist Pr, 1987.
- MAJER P. (RED.), *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego*, Kraków: Walters Kluwer 2011.
- PAWEŁ VI, Encyklika *Mysterium fidei*, Watykan: Liberia Editrice Vaticana 1965.
- SOBÓR FLORENCKI, *Dekret dla Ormian*, Florencja 1439.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis*, Watykan: Liberia Editrice Vaticana, 1965.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, Watykan: Liberia Editrice Vaticana, 1964.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*, Watykan: Liberia Editrice Vaticana, 1965.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, Watykan: Liberia Editrice Vaticana, 1965.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, Watykan: Liberia Editrice Vaticana, 1963.

Streszczenie

Celem artykułu jest pochylenie się nad katolickimi próbami wyjaśnienia rozmaitych aspektów obecności Jezusa Chrystusa w Ofierze Eucharystycznej. Fakt owej obecności może być interpretowany trojako: 1. symbolicznie (najrzadziej), 2. realistycznie (wschodnie teorie konsustancjacji, inpanacji oraz – na Zachodzie – teoria przemiany, stanowiąca podwaliny pod rozwój transsubstancjacji), 3. syntetycznie (substancjalna obecność „poprzez znak” – Sobór Watykański II). Kolejnym problemem jest to, z „jakim” Jezusem mamy do czynienia – historycznym i uwielbionym, oraz w jakim momencie jego misji i dzieła? Wśród teorii wyjaśniających obecność Chrystusa w Najświętszym Sakramencie naczelne miejsce zajmuje teoria transsubstancjacji (Guitmud z Aversy, Sobór Trydencki). Ich dopełnienie stanowią transsignifikacja oraz transfinalizacja, uznane przez Pawła VI jako pomocne w zrozumieniu nauki o przeistoczeniu, a także egzystencjalistyczna teoria transsubstancjacji A. Hulsbocha.

Słowa kluczowe: Chrystus Eucharystia, transfinalizacja, transsignifikacja, transsubstancjacja, transsubstancjacja

Summary

The aim of the article is to look at Catholic attempts to explain various aspects of the presence of Jesus Christ in the Eucharistic Sacrifice. The fact of this presence can be interpreted in three ways: 1. symbolically (least often), 2. realistically (eastern theories of consubstantiation, incarnation and – in the West – the theory of transformation, which is the basis for the development of transubstantiation), 3. synthetically (substantial presence of „through a sign” – II Vatican Council). Another problem is what kind of Jesus we are dealing with – historical or glorified, and at what point in his mission and work? Among the theories explaining the presence of Christ in the Holy Sacrament, the theory of transubstantiation (Guitmund of Aversa, Council of Trent) takes the leading place. They are complemented by transsignification and transfinalization, recognized by Paul VI as helpful in understanding the doctrine of transubstantiation, as well as the existentialist theory of transesentation by A. Hulsboch.

Keywords: Christ, Eucharist, transfinalization, transsignification, transesentation, transubstantiation